

Sävel- ja AV-teosten käyttö opetustoiminnassa

1 Yleistä

Yksikään kirja, laulu tai elokuva ei synny ilman, että joku tekee sen. Tämän työn tulosta sanotaan teokseksi ja tekijä saa siihen tekijänoikeuden. Teokset ovat tekijöiden henkistä omaisuutta. Heillä on perustuslain suojaama oikeus määrätä niiden käytöstä, kuten esittämisestä, kopioinnista ja muuntelusta. Tekijällä on taloudelliset ja moraaliset oikeudet. Tekijänoikeutensa avulla tekijä ansaitsee elantonsa, myymällä teoksiinsa eri laajuisia käyttöoikeuksia, joko suoraan tai tekijänoikeusjärjestön kautta.

1.1. Opetuspoikkeus – tekijänoikeuden vahva rajoitus hyvään tarkoitukseen

Tekijänoikeuslaki sisältää useita tekijänoikeuden rajoituksia. Näitä on tehty muun muassa yhteiskunnallisesti tärkeäksi nähtyihin tarpeisiin. Yksi näistä on opetuspoikkeus.

Opetuspoikkeuksen mukaan opetustoiminnassa saa esittää eräitä julkaistuja teoksia lupaa hankkimatta ja maksamatta. Opetuspoikkeuksen ulkopuolelle on jätetty elokuva- ja näytelmäteokset, niiden esittämiseen tarvitaan siis lupa. Kuitenkin – poikkeuksen poikkeuksena - lain 16 C-pykälän mukaan kansallisen elokuva-arkistoon (nykyisin KAVA) arkistoituja kotimaisia elokuvia saa käyttää taidekorkeakoulujen ja –yliopistojen elokuva-opetuksessa. 775-sivuinen ”Tekijänoikeus - kommentaari ja käsikirja” (Harenko-Niiranen-Tarkela) tähdentää, että ”lain esitöiden mukaisesti” tämä etu ei kuitenkaan koske ammattikorkeakouluja (s.139). Myös ulkomaisten tuottajien elokuvat on rajattu ulkopuolelle.

Opetuspoikkeus on merkittävä rajoitus tekijöiden perustuslain suojaamiin oikeuksiin. Heidän yksityistä henkistä omaisuuttaan saa hyödyntää opetuksessa. Yhteiskunta ei maksa tästä korvausta, kuten esimerkiksi pakkolunastustapauksissa. Yleinen oikeusperiaate on, että lain poikkeussääntöjä tulkitaan suppeasti. Näin tehdään myös opetuspoikkeuksen suhteen. Kaikki koulun toiminta ei ole opetusta. Hyvä esimerkki on oppilaskonsertti. Tekijänoikeusneuvoston mukaan pelkkä konsertin nimeäminen opetuksiksi ei riitä tuomaan sitä opetuspoikkeuksen piiriin.

Opetuspoikkeus

koskee teosten esittämistä läsnä olevalle yleisölle. Elokuva- ja näytelmäteokset on rajattu ulkopuolelle. Se ei koske kopioiden/tallenteiden tekoa eikä opetuksen välittämistä toisessa luokassa tai muualla oleville oppilaille television, radion, Internetin tai koulun sisäverkon kautta. Opetustoiminta tarkoittaa säännönmukaista, ”oikeaa” opetusta. Poikkeuksen ulkopuolelle on suljettu ”ansiotarkoituksessa” annettu opetus.

1.2 Oikeuksien hankkiminen

Ellei teoksen käyttö mahdu opetuspoikkeuksen piiriin, tarvittavat käyttöoikeudet hankitaan suoraan oikeudenhaltijoilta tai heitä edustavilta järjestöiltä.

Kaikkia oikeuksia oppilaitoksen ei tarvitse ostaa itse. **Opetusministeriö** on ostanut laajoja oikeuksia Kopiostolta ja Tuotokselta (mm. valokopiointisopimus ja tiettyjen tv- ja radiokanavien tallennussopimus). Lisäksi **kunnat** ostavat Gramexilta ja Teostolta oikeuksia musiikin esittämiseen tiloissaan. Teoston sopimus sisältää myös tiettyjä taustamusiikin tallennusoikeuksia.

Jotkut kunnalliset oppilaitokset on muutettu liikelaitoksiksi. Ellei kunta osta oikeuksia myös yhtiöittensä käyttöön, kunnan yhtiöittävä oppilaitos ei lähtökohtaisesti kuulu tällaisen sopimuksen piiriin. Järjestöt eivät kuitenkaan katso asiaa mustavalkoisesti, vaan tekevät tapauskohtaista tulkintaa. Yhtiöitettyjen oppilaitosten kannattaakin tarkistaa asia Teostosta ja Gramexista sekä varmistaa, että seuraavalla sopimuskierröksellä kunta ostaa oikeudet myös niille.

Muissa kuin edellä kuvatuissa tapauksissa, oppilaitokset ostavat tarvitsemansa oikeudet itse.

2. Oikeuksien hankkiminen sävelteosten käyttöön

Seuraavassa on pähkinänkuoressa Kulttuuriopetuksen tekijänoikeusfoorumissa 2010 esille tulleet pääsäännöt sekä merkittävimmät poikkeukset.

2.1. Julkinen esittäminen opetustoiminnassa

- Opetuspoikkeus antaa oikeuden lupaa hankkimatta ja maksutta esittää opetustoiminnassa sekä elävää musiikkia että laillisesta lähteestä hankittuja äänitteitä (pääsääntöisesti tämä koskee siis mm. ostettuja ja lainattuja laillisia cd-levyjä, ääntä ilman kuvaa musiikkivideolta ja konserttitallenteelta sekä laillisten nettiradioiden ja perinteisten radioiden suoraa lähetystä)
- Spotifyn tyyliset lailliset nettipalvelut antavat usein asiakkaalle rajatut oikeudet kuin esimerkiksi radio-asema. Lue siis huolella käyttöehdot. Jos ne sulkevat pois julkisen esittämisen, palvelun käyttö opetukseen rikkoo asiakkaan nettipalvelun kanssa tekemää sopimusta.
- Musiikkivideot ovat lain silmissä elokuvateoksia. Niiden kuva ei ole opetuspoikkeuksen piirissä. Esitysluvan tältä osin saa Gramexilta. Ilman kuvaa niiden ääntä voi pääsääntöisesti esittää suoraan opetuspoikkeuksen nojalla.

2.2. Julkinen esittäminen oppilaitoksessa muussa tarkoituksessa

- Muu julkinen esittäminen (mm. koulun juhlat, yleisökonsertit) edellyttää lupien hankkimista Teostolta ja äänitemusiikin (esim. cd-levyt ja radio) osalta myös Gramexilta.
- Kunnallisessa oppilaitoksessa Teoston ja Gramexin kuntasopimukset sallivat julkisen esittämisen kuntasopimuksen mukaisella tavalla.
- Musiikkia sisältävien nettipalvelujen käyttöehdot sulkevat usein pois niiden sisällön julkisen esittämisen

2.3. Musiikin kopiointi opetustoiminnassa

- Opetuspoikkeus ei koske kopiointia. Siihen tarvitsee aina luvan. TV- ja radiokanavia voi kuitenkin kopioida tietyissä rajoissa, opetusministeriön tekemän sopimuksen nojalla.
- Kopioston OPM-sopimuksen nojalla Yleisradion lähettämiä radio-ohjelmia saa tallentaa pysyvästi käyttöön. Ylen kanavia ovat muun muassa YLE Radio 1, YLEX ja Radio Vega. Muiden koti- ja ulkomaisten radiolähetysten tallentaminen ei ole sallittua.

- CD-levyjen kaltaisten äänitteiden kopiointiin luvat saa Teostolta ja Gramexilta. Gramexilta on tulossa vuosimaksullinen sopimus oppilaitoksia varten. Kopioida saa laillisesta lähteestä. Tällaisia ovat mm. omat ja lainatut levyt.
- Verkkokauppojen ja – palvelujen musiikki ei käytännössä koskaan sisällä oikeuksia julkiseen esittämiseen. Jos biisikauppa on rajoittanut ostajan oikeudet yksityiskäyttöön, sen myymää kappaletta ei tule tallentaa esitettäväksi opetuskäytössä. Gramexilta voi kuitenkin ostaa tähän käyttöoikeudet sen edustamien oikeudenhaltijoiden osalta.
- Oppilaiden konsertti-esityksen tallentamiseen tulee muistaa pyytää lupa myös esiintyjiltä

2.4. Musiikin verkkokäyttö opetuksessa

- Opetuspoikkeus ei koske välittämistä esimerkiksi Internet-, intranet- ja extranet-verkossa
- Opetusministeriö on hiljattain sopinut Kopioston ja Tuotoksen kanssa TV- ja radio-ohjelmien verkkotallentamisesta koulun sisäverkkoon. Sopimus kattaa käytännössä samat kanavat ja ohjelmat kuin aiempikin tallennussopimus.
- Ulkoiseen verkkoon tulee aina hankkia luvat oikeudenhaltijoilta (esimerkiksi etäopetuksessa käytettävä Internet- tai extranet-verkko). Teosto ja Gramex neuvovat tapauskohtaisesti. Elleivät ne pysty myöntämään lupia, täytyy kääntyä suoraan oikeudenhaltijoiden puoleen.

3. Oikeuksien hankkiminen AV-teosten käyttöön

Koska opetuspoikkeus ei koske elokuva- ja näytelmäteoksia, niiden esittämiseen tarvitsee luvan. Kaikkia lupia oppilaitoksen ei tarvitse hankkia itse. Kopioston ja Tuotoksen OPM-sopimus sallii tietyissä rajoissa tv-kanavien tallentamista ja tallenteiden esittämistä. Lisäksi Tuotos myy lisenssiä monien kotimaisten elokuvien käyttöön. Ulkomaisten elokuvien oikeudet ostetaan suoraan oikeudenhaltijoilta, kuten esimerkiksi elokuvien tuottajilta.

TV-yhtiöiden Internet-sivuilla ja YouTuben kaltaisilla sivustoilla olevien aineistojen käyttöoikeudet ovat hyvin rajalliset. Pääsääntönä on, että tv-yhtiöiden verkkosivustoilla olevia tv-ohjelmia ei saa esittää opetuksen yhteydessä eikä tallentaa opetuskäyttöä varten. Sivustojen käyttöehdoissa yleensä kerrotaan, miten aineistoa saa käyttää. Esimerkiksi YouTuben käyttöehdoissa edellytetään, että palvelua käytetään vain yksityiskäytössä. Niinpä sen sisältöä ei voi esittää opetustoiminnassa.

Seuraavassa on pääsäännöt ja tärkeimmät poikkeukset, koskien elokuvien ja muiden av-teosten käyttöä oppilaitoksissa.

3.1. AV-teosten julkinen esittäminen opetustoiminnassa

- Koska opetuspoikkeus ei koske elokuva- ja näytelmäteoksia, näiden esittämiseen tarvitaan lupa.
- Musiikkivideot ovat elokuvateoksia, joiden esittämiseen saa luvan Gramexilta (esimerkiksi The Voice-kanava)
- Tuotokselta saa luvan esittää kotimaisia elokuvia (noin 200 elokuvan katalogi)
- Ulkomaisten elokuvien esittämiseen lupa hankitaan suoraan elokuvan oikeudenhaltijoilta tai niitä edustavalta yritykseltä (esimerkiksi M&M Viihdepalvelu)
- Opetusministeriön hankkimalla opetustallennusluvalla saa tallentaa ja tallenteita esittää seuraavilta kanavilta: YLE TV1:n, YLE TV2:n, MTV3:n, YLE Teeman ja FST5:n ohjelmat lukuun ottamatta elokuvateatteri- tai videolevityksessä olevia elokuvia, ulkomaisia jatkuvajuonisia sarjoja ja mainoksia.
- AV-teosten sisältämää musiikkia opetuspoikkeus sen sijaan koskee, joten Teosto-lupaa ei niiden esittämiseen opetustilanteessa pääsääntöisesti tarvita

3.2. AV-teosten julkinen esittäminen muussa tarkoituksessa

- Musiikkivideoiden esitysluvan julkisiin tilaisuuksiin saa Gramexilta
- Elokuvien, tv-sarjojen ja muiden av-teosten esittämiseen tulee aina hankkia lupa elokuvan oikeudenhaltijoilta (tuotantoyhtiö, tv-yhtiö jne.) tai näitä edustavalta yritykseltä
- Näiden sisältämän musiikin osalta tulee hankkia Teosto-lupa; Gramex-oikeudet on myyty talenteen tekovaiheessa, esitysvaiheessa Gramex-maksuja ei kerätä

3.3. AV-teosten kopiointi opetustoiminnassa

- Kopioston ja Tuotoksen OPM-sopimus antaa luvan tallentaa seuraavilta kanavilta: YLE TV1:n, YLE TV2:n, MTV3:n, YLE Teeman ja FST5:n ohjelmat lukuun ottamatta elokuvateatteri- tai videolevityksessä olevia elokuvia, ulkomaisia jatkuvajuonisia sarjoja ja mainoksia.
- Kotimaisten elokuvien oikeuksia myy Tuotos, jonka opetuslisenssillä kotimaisen elokuvan saa tallentaa televisiosta
- Osto- ja vuokravideoiden kopiointiin ei saa lupia tekijänoikeusjärjestöjen kautta, vaan niitä ha- luavan tulee ottaa yhteys suoraan elokuvan oikeudenhaltijoihin
- Oppilaiden julkisen esityksen tallentamiseen tulee muistaa pyytää lupa myös esiintyjiltä

3.4. AV-teosten verkkokäyttö opetuksessa

- Opetusministeriö on hiljattain sopinut Kopioston ja Tuotoksen kanssa TV- ja radio- ohjelmien verkkotallentamisesta koulun sisäverkkoon. Sopimus kattaa käytännössä samat ka- navat ja ohjelmat kuin aiempikin tallennussopimus.
- Muihin verkkokäyttöihin AV-oikeudet ostetaan suoraan oikeudenhaltijoilta (mm. tuotantoyhtiö, tv-yhtiö ja musiikin osalta Teosto)

4. Valokopiointi opetusta varten

Vaikka valokopiointi ei sisältynyt tekijänoikeusfoorumin teemaan, seuraavassa on sitä koskevat pää- säännöt. Teksti pohjautuu verkkosivustoon www.kopiraitti.fi ja Kopioston väen antamaan tietoon.

Valokopiointi on samalla tavalla tekijän yksinoikeuden piirissä kuin muukin kopiointi. Siihen tarvitaan aina lupa, ellei kyse ole kopioinnista omaan yksityiseen käyttöön. Opetusta tai opettajan muuta työtä varten tehtyyn kopiointiin tarvitaan lupa.

OPM on hankkinut Kopiostolta oppilaitoksille luvan valokopioida julkaisuja opetus- ja tutkimuskäyt- töä varten. Lupa kattaa mm. ammatilliset oppilaitokset, ammattikorkeakoulut, korkeakoulut ja musiik- kioppilaitokset.

Lupa oikeuttaa kopioimaan opetuskäyttöön tietyin rajoituksin lähes kaikenlaisia julkaisuja kuten kirjoja, lehtiä, nuotteja, opettajan oppaita. Luvan mukaisesti saa myös tulostaa ja valokopioida digitaal- lisessa muodossa julkaistua aineistoa. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi Internetistä tapahtuvaa tulostusta ja tulosteista otettavia valokopioita. Lupa kattaa sekä koti- että ulkomaiset julkaisut.

Sopimus ei kuitenkaan koske työ- ja harjoituskirjoja, vastauskirjoja eikä julkaistuja diakuvia ja piirto- heitinkalvoja. Poikkeuksena työ- ja harjoituskirjojen osalta on etäopetus: siinä opiskelija saa kopioida omat vastauksensa ja opettaja mallivastaukset, lähetettäväksi toisilleen. Opiskelijalla on kuitenkin olta- va hallussaan kyseinen kirja.

OPM:n hankkima lupa ei koske tällä hetkellä digitaalista kopiointia. Se ei salli aineiston digitointia, skannaamista, tai tallentamista tietokoneen muistiin. Kopiostossa on kehitetty AMK:oiden käyttöön

lupa digitaalisen kopiointiin. AMK:iden on mahdollista hankkia digitaalisen kopioinnin lupa käyttöönsä 1.8.2010 alkaen.

Muiden oppilaitoksien vastaavat digitaalisen käytön mahdollistavat luvat ovat valmisteilla. Katso aikataulu ja tarkemmat ehdot: www.kopiraitti.fi.

4.1. Paljonko saa kopioida

Samasta julkaisusta saa valokopioida lukukauden aikana samoille oppilaille enintään 20 sivua opetusmateriaalina käytettäväksi. Sivumäärä ei kuitenkaan saa ylittää puolta koko julkaisusta. Nuottien osalta on eritysrajoituksia. Näissä rajoissa opettaja tai luennoitsija saa valmistaa yhden kopiokappaleen jokaiselle oppilaalle ja muutaman kappaleen itselleen.

Myös digitaalisessa muodossa, kuten Internetissä olevaa aineistoa, saa luvan mukaisesti tulostaa ja valokopioida.

4.2. Nuotteja koskevat rajoitukset

Nuottien osalta säännöt ovat tarkemmat. Sopimuksen mukaisesti nuottijulkaisua saa valokopioida opetus- ja tutkimuskäyttöön sekä esityksiä ja niihin valmistautumista varten.

- Nuottijulkaisusta saa kopioida edellä mainittua noudattaen enintään 10 sivua.
- Esityskäyttöön ja esitykseen valmistautumista varten nuotteja saa kopioida, kun kyseessä on oppilaitoksen opetustilanne tai oppilaitoksen järjestämä maksuton tilaisuus, jossa on yleisönä pääasiassa oppilaitoksen opiskelijoita ja henkilökuntaa sekä heidän omaisiaan.
- Kuoro-, yhtye- ja orkesterinuotteja saa kopioida vain musiikin teoria-aineiden opetusta ja tutkimusta varten. (Lähde: www.kopiraitti.fi)

Lähde: Kulttuuriopetuksen tekijänoikeusfoorumin 2010 alustukset (Kivistö, Nilsson, Talonpoika), tekijänoikeusjärjestöjen panelistiedustajat (Honkkila, Kallanranta, Kokljuscbkin, Kullman, Niittyinperä Timonen, Virkkeunen), verkkopalvelu www.kopiraitti.fi sekä Harenko-Niiranen-Tarkela: Tekijänoikeus – kommentaari ja käsikirja.

Koska muistion tiedot ovat yleislunontoisia, sitä ei tule käyttää oikeudellisen päätöksenteon perusteena. Tarkempaa tietoa saa mm. opetusministeriöstä, tekijänoikeusjärjestöistä ja tekijänoikeusneuvoston ratkaisuksista.